

Тема. Промисловий переворот в країнах Західної Європи та його наслідки. Початок становлення індустріального суспільства.

Мета уроку: формувати уявлення учнів про завдання і структуру курсу; створити умови для розуміння учнями «демографічного портрету» людства; навчити аналізувати прискорення економічного, технічного, інтелектуального прогресу, визначати основні цінності та здобутки людства в кінці XIX ст.; розглянути становище світу в кінці XIX ст.; охарактеризувати світ в кінці XIX ст.; навчити учнів порівнювати різні «світи» кінця XIX ст. та висловлювати свою думку щодо розвитку суспільства.

Промисловий переворот (революція) суттєво змінив життя Англії — запанували нові економічні відносини та відбулася зміна суспільного устрою. Ремісниче виробництво змінюється фабрично-заводським, яке починає відігравати головну роль у промисловості. Завдяки дешевим товарам Англія перетворюється на країну, у яку ввозять сировину та з якої вивозять товари. Ремісниче і навіть мануфактурне виробництво зникає. Відбулися перетворення і в суспільстві. **Промислова революція сприяла появі нових основних верств суспільства — підприємців та найманих робітників.**

Зазнали змін і соціальні відносини. Кількість буржуазії (підприємців) значно перевищувала кількість лендлордів. Основним мірилом стає прибуток, відразу ж починається боротьба між підприємцями та найманими робітниками. Запровадження машинного виробництва викликало зниження заробітної плати та звільнення частини робітників. **Робочий день тривав 14—18 годин.** Активно використовувалася праця жінок і дітей, яким платили вдвічі або втричі менше, ніж чоловікам. Жорстока дисципліна, відсутність умов праці, травматизм і часто смерть робітників загострювали ситуацію. **Перші виступи робітників були спрямовані проти машин. Робітники ламали верстати та машини,** а інколи спалювали й самі фабрики. **Їх називали лудитами** на честь Неда Луда — юнака, який першим начебто зруйнував верстати. Влада жорстоко переслідувала лудитів. Парламент прийняв закон про смертну кару за псування машин. Часто для придушення виступів використовували війська. Але зупинити промислову революцію було вже неможливо. В Англії почало формуватися індустріальне суспільство.

Індустріальне суспільство – суспільство, в якому закінчено процес створення великої, технічно розвиненої промисловості (як основи і провідного сектора економіки) та відповідних соціальних і політичних структур; етап розвитку суспільства, коли основна маса населення зайнята на заводах і фабриках (в індустрії).

Загальна характеристика змін внаслідок промислового перевороту.

У господарюванні :

1. Це епоха швидкої ломки **феодално-кріпосницьких відносин**, які пережили себе.
2. Відбувається швидкий індустріальний розвиток країн Західної Європи й Америки, **розвивається вільна ринкова економіка.**
3. **Мілітаризація економіки**, яка веде до зростання непродуктивних витрат. Озброєння й військово спорядження знищують не лише у війнах, а й через “моральне” старіння, а на них витрачають величезні кошти, часто завдяки збільшенню податків з населення.
4. **Люди навчилися протистояти природній стихії.** Вони підвищували родючість ґрунту, використовуючи добрива та сівозміну, висушували болота, виборювали землі в моря, вчилися господарювати, спираючись на передовий досвід та знання.
5. Посилюється влада грошей.
6. Становлення капіталістичного способу виробництва відбувалося нерівномірно.

7. Більшість країн (за винятком Великої Британії) залишалися державами з багатокладною змішаною економікою.
8. Промислова революція охопила більшість країн Європи.
9. У землеробстві розпочалося використання сільськогосподарських машин, які з'явилися у Великій Британії наприкінці XVIII ст. (багатолемішні плуги, кінні сівалки, жниварки, молотарки тощо). Утім нову техніку могли використовувати лише великі капіталістичні підприємства, які були пов'язані з ринком.

Технічний прогрес:

1. Індустріальний характер суспільства зумовив прискорений розвиток науки та освіти.
 2. Відбувався бурхливий економічний розвиток на основі науково-технічного прогресу.
 3. Досягнення науки та техніки впроваджуються в промислове та сільськогосподарське виробництво.
 4. В обстановці гонки озброєнь нові технічні винаходи впроваджуються у воєнне виробництво.
 5. Відбувається промислова революція, яка розпочалася у Великій Британії у XVIII ст., охопила у XIX ст. більшість європейських країн і США, але до 60-х років завершилася лише у Великій Британії, яка перетворилася на «промислову майстерню світу».
 6. Створено нові типи двигунів.
 7. Бурхливо розвивається мережа залізниць.
 8. Було винайдено телефон, телеграф.
 9. Створено автомобіль.
 10. Успішно розвивалася електроенергетика й електротехніка.
 11. Удосконалювалася військова техніка (вогнепальна зброя, бездимний порох, далекобійна артилерія тощо).
 12. XIX ст. називають віком заліза, машин і парового двигуна.
- Залізо і сталь стають основними матеріалами для виготовлення інструментів і машин.
Головний вид палива— кам'яне вугілля, а з середини XIX ст. — нафта.

Технічний прогрес і землеробство:

1. Промислова революція сприяла зростанню міст і чисельності міського населення у розвинених країнах світу, що вело до зменшення сільськогосподарського населення. Це вимагало збільшувати виробництво сільськогосподарської продукції за меншої чисельності працівників сільського господарства.
2. Зростала площа міст, а також територій, зайнятих під промислові потреби, а це зумовило скорочення орних земель. Потрібно було значну увагу звертати на підвищення врожайності сільськогосподарських культур (інтенсивний спосіб розвитку сільського господарства). Застосовували добрива, в тому числі й штучні — кісткове борошно, вапно тощо.
3. У землеробстві почали застосовувати багатопільну систему ведення господарства, за якої всю землю зорювали і використовували під різні культури так, щоб нова культура повертала речовини, взяті з неї попередньою культурою.
4. У сільському господарстві впроваджували досягнення науки. Німецький вчений Ю. Лібіх, один із засновників агрохімії, у 1840 р. розробив теорію мінерального живлення рослин, що дало можливість використовувати в сільському господарстві мінеральні добрива.
5. У сільському господарстві почали використовувати сільськогосподарські машини (з'явилися у Великій Британії наприкінці XVIII ст.):
 - для оброблення землі — кінні багатолемішні плуги,
 - для сіяння — кінні сівалки,

- для збирання зернових — жниварки на кінній тязі,
- для збирання сіна — сінокосарки,
- для обмолоту зерна — молотарки.

— у рабовласницьких районах США використовували відсталу перелогову систему ведення господарства і обробіток землі мотикою;

— у багатьох районах Південної Америки, Азії, Африки переважало первісне мотичне землеробство;

— у кріпосній Росії землеробство було відсталим і переважало трипільля.

Перелогова система. По кількох роках вирощування сільськогосподарських культур і виснаження ґрунту лан залишали для “відпочинку” — природного відтворення родючості.

Трипільля. Придатну для обробітку землю переділяли на три частини:

одну - під озимі культури; другу - під ярові; третя - залишали під пасовища.

V. Підсумки уроку

Основні висновки.

1. Кінець XIX ст. характеризується бурхливим розвитком промисловості.
2. В провідних країнах світу утверджується індустріальне суспільство.
3. Виникають великі корпорації та фінансово-промислові групи.
4. Затверджується монополізація економіки.
5. В демографії стаються суттєві зміни.
6. Поступово утверджується демократія та громадянське рівноправ'я.
7. В суспільно-економічному житті зростає роль держави.

Матеріал для практичного заняття.

Група 1. Зміни у суспільному житті

1. Ліквідується станова нерівність.
 2. Скасовано привілеї окремих станів (духовенства і дворянства).
 3. Розширюються громадянські права.
 4. Істотно змінилася соціальна структура суспільства. Все більшу роль відіграють такі верстви населення, як буржуазія (підприємці), наймані робітники, інтелігенція.
 5. Зростає чисельність робітничого класу.
- В середині XIX ст. у найрозвиненіших країнах промислових робітників налічувалося лише 9 млн осіб, на початку XX ст. — 30 млн.
6. З розвитком промисловості формується технічна інтелігенція.
 7. Виникає значний прошарок інтелігенції: лікарі, вчителі, адвокати, літератори тощо.
 8. Поглибилася відмінність між багатими і бідними.
 9. Відбувається процес формування націй.
 10. Створювалися професійні спілки, які захищали людей найманої праці.

Група 2: Утвердження парламентаризму

1. У багатьох країнах Європи встановлюється така форма правління, як республіка.
2. Запроваджується принцип виборності влади, ширшого виборчого права, розмежування гілок влади.
3. У багатьох країнах права громадян та організацію системи влади почали регулювати закони, насамперед Основний закон — Конституція.

4. Ведеться боротьба за розширення демократії.

5. Виборність влади, передусім законодавчої (парламенту), давала можливість різним верствами суспільства задля захисту інтересів обирати до представницького органу своїх представників.

Група 3: Зміни у розвитку духовної сфери суспільства

1. Відбувається послаблення традиційних релігій і зростання та поширення різних ідеологічних течій.

Консерватизм — суспільно-політична течія, що об'єднувала прихильників збереження старих норм і традицій, які вороже ставилися до всього нового, прогресивного.

Лібералізм — суспільно-політична течія, яка об'єднує прихильників парламентського ладу, вільного підприємництва, громадянських прав та свобод особистості.

Націоналізм — суспільно-політична течія, яка визначала головну роль нації в суспільстві, проповідувала пріоритет і вищість загальнонаціональних інтересів.

Радикалізм — суспільно-політична течія, яка об'єднувала прихильників рішучих методів боротьби у розв'язанні політичних проблем. Прихильники радикалізму ставили питання про проведення часткових демократичних реформ.

Соціалізм — вчення про докорінну перебудову суспільства, за якої утвердиться загальна рівність, не буде експлуатації людини людиною, буде ліквідовано приватну власність на засоби виробництва.

2. В усіх країнах у другій половині XIX — на початку XX ст. посилювався робітничий рух й утворилися масові робітничі організації — партії, профспілки.

3. Розвивався жіночий рух.

4. Активізувалася місіонерська діяльність католицької церкви в Африці, Передній Азії, православної — на Далекому Сході.

5. Активно пропагується культ сили, шовінізм та расизм.

Шовінізм — агресивна форма націоналізму, якій притаманні звеличення основної нації і приниження всіх інших народів.

Расизм — сукупність концепцій, що ґрунтуються на положенні про фізичну і психічну нерівноцінність людських рас, які поділяються на «вищі» (повноцінні) та «нижчі» (неповноцінні).

Група 4: Зміни у побуті людей та їхньому світосприйнятті

1. З розвитком фабричної промисловості швидко зростали міста, які стали центрами фабрично-заводської промисловості, а також політичними і культурними центрами держави.

2. Збільшувалася чисельність міського населення внаслідок:

- зростання фабрично-заводської промисловості, яка розміщувалася у містах;
- аграрної революції, яка призвела до переселення значної частини сільського населення у міста;
- значного зростання чисельності населення в країнах Європи.

3. Відбуваються значні міграції населення як у середині країн, так і за її межами.

4. Розвиток торгівлі і транспорту, будівництво каналів, шосейних шляхів допомагало долати замкнутість окремих районів, давало змогу пом'якшувати наслідки неврожаїв.

5. У життя людей входять різноманітні технічні досягнення і винаходи:

- залізниця;
- парові двигуни на флоті;

- автомобіль, велосипед (фабричне виробництво велосипедів налагодив у 1866 р. у Франції Е. Мішо).
- 6. Вдосконалювали старі і будували нові дороги.
- 7. Було введено єдиний тариф на оплату поштових відправлень.
- 8. Використовували поштові марки.
- 9. Поширення набули швейні машини.
- 10. З 1839 р. почали використовувати мистецтво фотографії.
- 11. З'являється ручна стрілецька зброя, яку вдосконалив американський зброяр С. Кольт (револьвер Кольта).
- 12. У будівництві міст почали використовувати нове планування вулиць.
- 13. З'являються передмістя з заводами й робітничими кварталами.
- 14. Використовують нові будівельні матеріали — метал, скло, бетон.
- 15. З'явилися нові меблі — дивани, крісла тощо.
- 16. Змінювався і побут:
 - у багатьох містах почали брукувати вулиці;
 - з кінця XVIII ст. вулиці освітлювали олійними лампами;
 - з'явилися газові лампи, стеаринові свічки;
 - з'явилася електрика;
 - широкого використання набули паперові шпалери;
 - почали будувати будинки з водопроводом;
 - винайдено радіо;
 - з'явилися перші автомобілі та літаки.
- 17. Село залишалося відсталим, забитим.
- 18. Чимало бідних селян переселялися до міст, де ставали робітниками. Вони працювали по 12—14 годин на день за мізерну платню. Дітей брали на роботу з семи років.

